

150

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА
ЛЬВІВСЬКИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. І. ФРАНКА
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА
ІМЕНІ М. ГРУШЕВСЬКОГО НАН УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМ. І. КРИП'ЯКЕВИЧА НАН УКРАЇНИ

МАТЕРІАЛИ

“круглого столу”

ГУМАНІТАРНА НАУКА У ВИЩІЙ ШКОЛІ

(до 150-річчя Наукового товариства імені Шевченка)

Львів, 29 листопада 2023 року

**Львів
Растр-7
2023**

УДК 7/9:378:061.2(477)

Г 94

Гуманітарна наука у вищій школі: матеріали “Круглого столу”,
Г 94 приуроченого до 150-річчя Наукового товариства імені Шевченка /
[відповід. за вип. : проф. Гелей С. Д.]. – Львів : “Растр-7”, 2023. – 242 с.

ISBN 978-617-8296-81-0

У збірнику представлені виступи та доповіді, які оприлюднені на “круглому столі” “Гуманітарна наука у вищій школі” (приуроченому до 150-річчя Наукового товариства імені Шевченка), який відбувся у Львівському торговельно-економічному університеті 29 листопада 2023 року.

Збірник розрахований на наукових та науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів і наукових установ, аспірантів, студентів, практичних працівників і широкий читацький загал.

УДК 7/9:378:061.2(477)

Організатори “круглого столу”: Наукове товариство імені Шевченка; Львівський торговельно-економічний університет; Львівський національний університет імені Івана Франка; Інститут української археографії та джерелознавства імені М. Грушевського НАН України; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Організаційний комітет:

Голови організаційного комітету:

Винницький Михайло Іван – д-р філософії, заступник міністра освіти і науки України.

Паска Олег Володимирович – директор департаменту освіти і науки Львівської обласної державної адміністрації.

Кушнір Роман Михайлович – д-р фіз.-мат. наук, проф., академік НАН України, директор Інституту прикладних проблем механіки і математики ім. Я. Підстригача НАН України, голова Наукового товариства імені Шевченка в Україні.

Куцик Петро Олексійович – д-р екон. наук, проф., ректор Львівського торговельно-економічного університету, голова економічної комісії НТШ.

Матеріали друкуються в авторському поданні. Організаційний комітет не несе відповідальності за достовірність інформації, поданої в рукописах.

© Колектив авторів, 2023

© Львівський торговельно-економічний університет, 2023

© Видавництво «Растр-7», 2023

ISBN 978-617-8296-81-0

<i>Литвин Микола, Хахула Любомир (Львів)</i> МІЖНАРОДНА ІНФОРМАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	123
<i>Сергійчук Володимир (Київ)</i> ГАЛИЦЬКИЙ П'ЄМОНТ У КИЄВІ: ІСТОРІЯ Й СУЧАСНІСТЬ	127
<i>Бадяк Володимир (Львів)</i> ГУМАНІТАРНА ОСВІТА У ВИЩІЙ ШКОЛІ УКРАЇНИ	136
<i>Вихрущ Анатолій (Тернопіль)</i> ГУМАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В УМОВАХ УНІВЕРСИТЕТУ	146
<i>Вільчинська Тетяна, Бачинська Галина, Вербовецька Оксана (Тернопіль)</i> ГУМАНІТАРНО-ОСВІТНІЙ КОМПОНЕНТ У ПІДГОТОВЦІ ВЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ РЕАЛІЙ	152
<i>Вісін Валентин, Вісіна Тетяна (Луцьк)</i> ПРОБЛЕМИ ГУМАНІТАРНОЇ ОСВІТИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ В ТЕХНІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	162
<i>Гурмак Василь (Львів)</i> КІЛЬКА СЛІВ НА ЗАХИСТ ГУМАНІТАРНОГО ФАКУЛЬТЕТУ	169
<i>Давидюк Руслана, Старжець Володимир (Рівне)</i> ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ІСТОРИЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ	172
<i>Лановик Зоряна, Лановик Мар'яна (Тернопіль)</i> ІДЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ГУМАНІТАРИСТИКИ	178
<i>Лось Йосип (Львів)</i> СВІТОГЛЯДНІ ОРІЄНТИРИ ОСВІТИ	184
<i>Медвідь Андрій (Львів)</i> АКТУАЛЬНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ ПРАВНИЧОЇ ОСВІТИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ	192
<i>Монолатій Іван (Івано-Франківськ)</i> ЧОГО БРАКУЄ ГУМАНІТАРНИЙ НАУЦІ У ВИЩІЙ ШКОЛІ УКРАЇНИ?	202
<i>Нікілєв Олександр (Дніпро)</i> НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА ІСТОРІЯ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ВИКЛАДАННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ВИЩІЙ І СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ	208

Зоряна Лановик

д-р філол. наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Мар'яна Лановик

д-р філол. наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

ІДЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ГУМАНІТАРИСТИКИ

Сучасна українська наука входить у новий історичний етап глибинного переосмислення та теоретичного обґрунтування процесів та явищ в освітньому дискурсі, зокрема й пов'язаних із підготовкою фахівців нового покоління. На сьогодні надважливим бачиться завдання, позбувшись догм ідеологічно-кон'юнктурної методології недавнього минулого, створити нову концепцію розвитку української освіти у тісному зв'язку з європейським культурно-академічним простором. Вирішення цієї проблеми передбачає переосмислення тих проблем, які потребують перегляду, доопрацювання чи абсолютно нового потрактування з позицій новітньої наукової дискусії, що виникла внаслідок останніх історично-політичних процесів, пов'язаних із російсько-українською війною та її гуманітарними наслідками. Це вимагає пошуків нетрадиційних підходів, залучення численних методологій та методик, водночас прискіпливої ревізії існуючих практик та наукових доктрин.

Упродовж останніх кількох десятиліть український академічний простір формували і скеровували три домінуючі дискурси, що усталилися як синтез загальносвітових та власне національних державотвірних процесів. У різноманітних сферах суспільного буття питома частка кожного з них була різною, але це співвідношення загалом не мало засадничого значення. Перший – постмодерний дискурс, позначений ідеєю агностицизму, нігілізму, алеаторики, – утверджував можливість заперечення усталених канонів, авторитетів, традиційної аксіології, руйнування ієрархій у різних сферах життя, дифузії значень. У багатьох сенсах він сприймався як явище цілком позитивне: лібералізація, відмова від європоцентризму, від визнання усталених еліт (у тому числі елітарності мистецтва, філософії, політики, релігії, науки і т.п.), – а, отже, декларував рівність усіх суспільних спільнот, культур, соціальних груп. Не випадково Доуве Фоккема вважав це явище породженням мультикультуралізму із засадничим постулатом рівноправності усіх елементів багатопольярного і

багатокультурного світу. В освітньому просторі це означало відмову від канонів, демократизацію позиції науковців та освітян, необов'язковість дотримання строгих рамок у сенсі дисципліни наукового мислення, покликання на незаперечні авторитети, спрощення навчального процесу, переведення його у формат ігрових стратегій.

Другий, частково породжений постмодерною ситуацією чинник – інтенсивний процес глобалізації – первісно передбачав інтеграцію в напрямку встановлення всесвітнього порядку. Економічні (трансконтинентальна регуляція ринків, зокрема й ринку праці), політичні (встановлення міжнародних законів, всесвітніх норм демократії, прав людини і т.п.), технологічні (система транспорту і зв'язку, Інтернет) процеси передусім вплинули на сферу соціально-гуманітарну: людина опинилася у цілком новій культурно-історичній ситуації, яка пришвидшеними темпами змінює інформаційні, світоглядні, епістемологічні орієнтири, – картину світу загалом, – з одного боку, відкриваючи численні можливості, розширюючи мислення до всесвітнього масштабу, а з іншого, – чинячи шалений тиск на особистість. В освітній парадигмі настанова «встигати за плином часу» спочатку найбільше позначилася у неймовірному розширенні навчальних програм, інформативному наповненні, а згодом (коли завдання всеохопності нових знань було усвідомлене як непосильне) – у незрозумілій і до кінця не обґрунтованій вибірковості, фрагментарності, необов'язковості (позаяк доступ до додаткової інформації усім відкритий). Основна дискусія ведеться навколо того, до якої міри національні чи культурні спільноти мають видозмінитися, щоби досягнути рівня культурної глобалізації, і до якої міри вони щось втрачають чи виграють від цих процесів. Найбільшим викликом є здатність/готовність певної особи чи спільноти відмовитися від чогось «свого» на користь «чужого».

Але чи не найбільше у сьогоднішній конкретно-історичній ситуації, в якій опинилася наша наука, відіграв роль третій домінуючий дискурс постколоніалізму. Тінь колоніальної історії, постколоніальні структури, деколонізація, гібридність дій та сенсів, шизофренічні суспільні практики (насаджена двомовність, розколотість свідомості), релігійні конфлікти і т.д. – проблеми, що нашаровувалися роками, а подекуди й століттями, і тому їхнє вирішення може потребувати неспинної праці кількох поколінь. Сьогодні ми переживаємо кульмінацію тривалої кількасотрічної колоніальної історії, що призвела до найбільшої за останнє століття війни у центрі Європи. Вона оголила усі накопичені проблеми, вирішення яких відкладалося з року в рік, але тільки тепер глобальна катастрофа, що виникла у цьому контексті, примусила по-новому подивитися на ідеологічні аспекти розвитку української науки та освіти, щоби остаточно подолати негативні наслідки колоніалізму, які тільки

тепер ми почали усвідомлювати вповні.

Зрозуміло, що усі три чинники передбачають актуалізацію поняття ідентичностей (національних, філософських, релігійних, наукових, гендерних і т.д.), а, отже, передусім стосуються осмислення ролі ідеологій. Тут ми підходимо до кульмінаційної проблеми нашої освіти і науки: відмови чи замовчування чи принаймні не акцентування ідеологічності усього гуманітарного дискурсу. Певний час «ідеологія» сприймалася негативно з огляду на різні історичні практики (фашизму, комунізму), майже ототожнювалася з поняттям пропаганди чи насаджування певних переконань. Водночас розуміємо, що і «антиідеологічні» явища філософії та культури – той самий постмодернізм – теж були усталеними ідеологіями (у широкому первинному розумінні зачинателя ідеологізму Дестюта де Трасі). І сформована ними світоглядна картина зазнала цілковитого краху на зламі XX-XXI століть.

На сьогоднішньому етапі можна спостерегти помітні зміни у переорієнтуванні тих націй, що більшою мірою, ніж інші, визначають поступ світової (чи хоча би Західної) цивілізації. Уже всі відчули, що маятник історії укотре коливнувся у зворотному напрямку. Це стало наслідком істотних подій, що відбулися останнім часом (падіння комуністичних режимів у Східній Європі, державні перевороти та війни у Північній Африці, і – у ширшому масштабі – уже фактично проголошена війна між Орієнтом і Оксидентом, знаковим явищем якої стали теракти 11 вересня 2001 р.). Це, відповідно, спричинило серйозні світоглядні зсуви на всіх рівнях світової спільноти.

Основний висновок полягав у тому, що постмодерна ситуація, яка спричинила до розхитування основ віри («смерть Бога»), знання («епістемологічна невпевненість»), моралі («сексуальні революції») та ін. і все буття переорієнтувала у фокус гри/іронії/цинізму, уже не в змозі дати відповіді на новітні виклики нашої епохи, а, отже, необхідно визначити допустимі межі лібералізму. Глобалізація з її унікальними можливостями транспорту, зв'язку, доступу до інформації уможливила також вільне поширення злочинності, тероризму, наркобізнесу, інших негативних тіньових процесів. Відгомін колоніальної ситуації потужним ехом відлунує у імперських «великих» країнах. Усі заговорили про необхідність точного визначення і розуміння ідентичностей у їхньому взаємозв'язку (взаємодії і протидії), а також чіткого окреслення ідеологій і самоусвідомлення кожного індивіда чи соціальної групи в цих контекстах.

Українська науково-освітня спільнота досі не відреагувала належним чином на ці глобальні виклики сучасності. Інерція травматичного радянського досвіду перешкодила засвоїти кращі надбання світової науки (які довгий час були заборонені чи затавровані з позицій єдино правильного підходу

марксистсько-ленінської доктрини), а також унеможливила процеси національного та державницького самовизначення. Накладання цих різновекторних явищ спричинило в освіті страшенну деструкцію, яка на сьогодні ще більше ускладнилася і поглибилася спочатку травматичним досвідом пандемії, а згодом – масштабною руйнацією гуманітарних дискурсів внаслідок війни (міграційні процеси, гуманітарна криза, проблеми особистої та суспільної безпеки, психологічний клімат суспільства і т.п.). Це пов'язано з свідомим чи несвідомим нехтуванням тих ідеологічних аспектів, які стають рушієм націтворення та запорукою збереження засад державності, та на сьогодні вимагає докорінного перегляду вибору векторів наукових досліджень та домінуючих чинників розвитку освіти.

Як відомо, у сучасному політичному та академічному просторі розрізняють два типи національних культур і, відповідно, два шляхи їх розвитку: державні, перед якими ніколи не поставала проблема доводити свою незалежність, окремішність, значущість; і бездержавні, андеграундний розвиток яких подекуди ставав єдиним доказом існування поневоленої чи гнобленої нації. В сучасних умовах, вважаємо, варто говорити ще й про відмінності власне державних та імперських культур, які попри те, що їм не загрожувало нищення чи вимирання, грубо насаджували свою аксіологію поневоленим народам. Зрозуміло, що для першого типу мислення характерні загальнолюдські цінності / теми / проблеми без акцентування національних рис. Другий тип вирізняється протестом проти національного гніту, прагненням до національного самовизначення. Не випадково різниця у цих двох типах культурного розвитку найбільше виявилася в епоху Романтизму, коли спільні для, скажімо, європейських літератур теми «світової скорботи» трансформувалися на слов'янському (і не тільки) ґрунті у «національну тугу» за колишньою славою свого народу, що страждає від історичної несправедливості. Романтична естетика обґрунтовувала концепцію самобутності кожного народу, яка виявляється у національному характері, мові, світогляді, зумовленому міфологією та історією, ритуальними традиціями.

Українська нація, формально здобувши незалежність, на жаль, почала позиціонувати себе без усвідомлення необхідності корелювати власні державницькі процеси не лише з вимогами глобалізованого світу, а й з урахуванням недавнього (та й теперішнього) колоніального / постколоніального досвіду. Освіта почала орієнтуватися на здобутки «великих» націй (які ніколи не були підневільними і не зазнавали тих нищівних впливів, які відчували на собі українці упродовж трьох століть), тому пріоритетом став універсалізм. На сьогодні з університетських навчальних програм вилучені курси історії України, народознавства, зовсім ліквідовано або зведено до

мінімуму курси усної народної творчості (навіть на філологічних факультетах), предмети історії української культури/філософії/релігії інтегровані у курси світової культури. Уже фактично запущено процес злиття курсів української літератури із зарубіжною. Ці самі явища спостерігаються і у програмах навчання у середній школі. Які аргументи можуть бути висловлені на користь такої освітньої політики? Що ми начебто ідемо у ногу з часом, хочемо дорівнюватися до прогресивних наукових спільнот, бути їм зрозумілими, уподібнившись до них. Однак у світі вже інші пріоритети: кожна нація створює механізм самозахисту від негативного впливу інтеграційно-глобалізаційних наслідків задля того, щоби не втратити своєї ідентичності, національних надбань, унікальності. А Україна ще не встигла відновити історичної пам'яті, затаврованих та викреслених із наукового ужитку досягнень національної науки, яка справді була на рівні світової до часів Розстріляного Відродження (згадати хоча би тих вчених, які були визнаними членами Академії наук європейських країн), – і уже відмовляється від своїх надбань, не оцінюючи вповні можливих наслідків таких рішень.

Бо ж насправді усі свідомі того, що, скажімо, всупереч висловленій офіційній позиції вивчення історії України у вищій школі не повторює і тим більше не дублює шкільної програми, а допомагає побачити засвоєні у школі знання у ширшій перспективі, у взаємозв'язку з іншими дотичними площинами (філософськими, релігійними, політичними), які у школі не вивчалися. Здобуті розрізнені знання мали би кристалізуватися у глобальну систему значень іншого смислового рівня у широкому герменевтичному ракурсі – вибудувувати цілісний комплекс взаємодій (Дильтейвський *Wirkungszusammenhang*), спроектований на проблеми сучасності, який дав би можливість людям нового покоління визначитися у питаннях своєї ідентичності. Водночас вивчення фольклорних, народознавчих дисциплін не повинно зводитися до засвоєння чи осягнення народних традицій (хоча і це важливий фактор, особливо у тих регіонах, де найтриваліший імперський вплив досягнув успіхів у стиранні національної пам'яті, руйнуванні культурних практик), а давати відповіді на питання глибинної етнопсихології (за К. Г. Юнгом), архетипного мислення, окреслення національних світоглядних моделей, когнітивних практик, поведінки і т.ін. Це саме стосується інших вилучених чи скорочених дисциплін суспільно-гуманітарного циклу, де надважливими постають проблеми вдумливого вивчення української мови, історії, культури і т.п.

Кожна з вище окреслених тез може бути розгорнута до широкої дискусії громадськості та наукових спільнот. Поодинокі голоси на захист національних матриць української освіти ще не подолали спровокованої вчорашньою культурно-історичною ситуацією інертності, байдужості, бездуховності. Ці

негативні явища в освіті теж мають свої пояснення (хотілося би вірити, що вони породжені радше свідомим чи підсвідомим страхом повернення минулого, аніж навмисною деструкцією та руйнацією на користь інших гравців сучасної політичної арени). Але така дискусія на часі. Першим етапом у її осмисленні повинно стати усвідомлення того, що вся гуманітаристика – це поєднання численних ідеологічних площин як глибинних пластів фундаменту державності (не випадково тоталітарні режими на загарбаних територіях насамперед нищили все, що було у сфері духовності, а не науки як такої, розуміючи механізми опору і закони збереження національної енергії чи «духу нації» (за Й. Г. Гердером). Від значущості, відвертості, незаангажованості цієї дискусії, динаміки її розвитку та висновків буде залежати не тільки майбутня освіта ХХІ століття, а й загалом формування еліт, доленосних для нації виборів у власному історичному поступі, місце України у сучасному глобалізованому світі. Виклики сьогодення вкрай серйозні, як і очевидні небезпеки. Очільники та керманічі цих науково-освітніх процесів повинні усвідомлювати власну відповідальність за долю нації, а всі причетні до цих процесів – докласти максимум зусиль, щоби подолати історичну несправедливість і утвердити Україну як потужну європейську державу рівною мірою у політичній та культурній сферах.